

KRIPTOVALYUTALAR RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLAR IQTISODIYOTI UCHUN: XAVF YOKI IMKONIYAT?

Abduvaxobova Nafisa

nafisaabduvaxobova23@gmail.com

+998 93 541 21 45

Kiut Namangan filiali

Xalqaro iqtisodiy

munosabatlar yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli aktivlar, xususan kriptovalyutalar va stabilkoinlarning rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga ko'p qirrali ta'siri kompleks ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda 2025–2026-yillarga oid eng so'nggi empirik ma'lumotlar — Chainalysis Global Crypto Adoption Index, Xalqaro Valyuta Fondi (XVF) rasmiy hisobotlari, TRM Labs va Jahon banki statistik ma'lumotlaridan foydalanilgan holda raqamli aktivlarning moliyaviy inklyuziya, transchegaraviy o'tkazmalar va inflyatsiyaga qarshi himoya vositasi sifatidagi salohiyati o'rganildi. Shu bilan birga, narx volatilligi, monetar suverenitetga tahdid, jinoiy faoliyat va iste'molchilarni himoya qilish kabi tizimli xavflar ham batafsil ko'rib chiqildi. El-Salvador, Nigeriya, Argentina, Hindiston va Meksika tajribasi qiyosiy tahlil etilib, mualliflik xulosasiga ko'ra kriptovalyutalar rivojlanayotgan davlatlar uchun bir vaqtning o'zida ham imkoniyat, ham xavf manbai bo'lib qolmoqda. Ularning sof iqtisodiy ta'siri esa, eng avvalo, tartibga solish siyosatining sifati, institutsional bazaning mustahkamligi va aholining moliyaviy savodxonlik darajasiga bog'liqdir.

Kalit so'zlar: kriptovalyuta, bitkoin, stabilkoin, USDT, rivojlanayotgan davlatlar, moliyaviy inklyuziya, monetar suverenitet, XVF, El-Salvador, remitanlar.

1. Kirish

So'nggi o'n besh yil davomida raqamli aktivlar global moliya tizimida tobora muhim o'rin egallab bormoqda. 2009-yilda Bitkoinning paydo bo'lishi bilan boshlangan kriptovalyutalar harakati 2020-yillarning o'rtalariga kelib nafaqat texnologik tajriba, balki dunyo bo'ylab yarim milliarddan ortiq foydalanuvchining kundalik moliyaviy hayotining ajralmas bir qismiga aylandi. Eng qiziqarli va kutilmagan jihat shundaki, ushbu jarayonning eng faol ishtirokchilari iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlar emas, balki aynan rivojlanayotgan iqtisodiyotlar bo'lib chiqdi.

Chainalysis tahliliy kompaniyasining 2025-yilgi global hisobotiga ko'ra, kriptovalyutalarni qabul qilish darajasi bo'yicha jahonda yetakchilik Hindiston, AQSh va Braziliya qo'lida bo'lib, top o'nlikdagi davlatlarning aksariyati aynan past va o'rta daromadli mamlakatlarga tegishlidir. Osiyo-Tinch okeani mintaqasi yiliga 69 foiz, Lotin Amerikasi esa 63 foiz o'sish sur'ati bilan global "Janub"ga raqamli moliyaviy gravitatsiya markazi ko'chib o'tayotganini ko'rsatmoqda. 2025-yil oxiriga kelib, dunyodagi eng yirik stabilkoin Tether (USDT) foydalanuvchilari soni 500 millionga yetdi va xalqaro tashkilotlar — XVF, Jahon banki, Moliyaviy Barqarorlik Kengashi — kriptovalyutalarning makroiqtisodiy barqarorlikka tahdid solishi mumkinligi haqida bir necha bor ogohlantirgan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — kriptovalyutalarning rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga ta'sirini ko'p qirrali tahlil qilish, ulardan kelib chiqadigan imkoniyatlar va xavflarning real nisbatini empirik ma'lumotlar asosida aniqlash, hamda tartibga solishning samarali modellari yuzasidan asoslangan xulosalar chiqarishdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollarga javob izlaydi: kriptovalyutalar rivojlanayotgan davlatlar uchun haqiqatda nima beradi va nima oladi? Qaysi siyosiy yondashuv eng samarali natijaga olib keladi? El-Salvador, Hindiston va Nigeriyaning tajribasi nimaga o'rgatadi?

2. Nazariy asoslar va tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy manbalarga tayanildi: Chainalysis kompaniyasining "2025 Global Crypto Adoption Index" hisoboti, Xalqaro Valyuta Fondining El-Salvador bo'yicha rasmiy mamlakat hisobotlari (IMF Country Report No. 22/20 va No. 25/58), Jahon banki ma'lumotlari, TRM Labs va Messari kabi blokcheyn-tahlil platformalari hisobotlari, Tashqi Munosabatlar Kengashi (Council on Foreign Relations) ekspert tahlillari, hamda akademik nashrlar. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish va keystadi (alohida mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganish) usullari qo'llanildi.

Kriptovalyuta deganda markaziy emitent — davlat yoki bank — ishtirokisiz, kriptografik tasdiqlash va taqsimlangan reyestr (blokcheyn) texnologiyasi asosida ishlovchi raqamli aktiv tushuniladi. Tadqiqot uchun muhim bo'lgan ularning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- Dezentralizatsiyalashgan kriptovalyutalar (Bitkoin, Efirium kabi) — narxi bozor talab-taklifiga bog'liq, yuqori volatillikka ega bo'lgan raqamli aktivlar;
- Stabilkoinlar (USDT, USDC kabi) — qiymati AQSh dollari yoki boshqa fiat valyutaga bog'lab qo'yilgan, narx beqarorligini minimallashtiruvchi raqamli aktivlar;
- Markaziy bank raqamli valyutalari (CBDC) — davlat tomonidan chiqariladigan rasmiy raqamli valyutalar, masalan Xitoyning e-CNY tizimi;

- Tarmoq tokenlari va memekoinlar — yuqori spekulativ tabiatga ega bo'lgan, ko'pincha firibgarlik xavfi yuqori bo'lgan tokenlar.

Rivojlanayotgan davlatlar uchun ushbu turlarning har biri o'ziga xos iqtisodiy oqibatlarga ega bo'lib, ularni alohida tahlil qilish lozim. Xususan, stabilkoinlar yangi tendensiyani — "raqamli dollarlashtirish"ni keltirib chiqarmoqda, bu esa monetar suverenitet uchun jiddiy savol tug'diradi.

3. Imkoniyatlar: kriptovalyutalarning ijobiy iqtisodiy ta'siri

3.1. Moliyaviy inklyuziyaning kengayishi

Rivojlanayotgan davlatlardagi eng o'tkir muammolardan biri — aholining katta qismi rasmiy bank xizmatlaridan tashqarida qolishidir. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda Sahroi Kabirdan janubdagi Afrika mintaqasida kattalar aholisining atigi 49 foizi bank hisobiga ega edi. Janubiy Osiyo va Lotin Amerikasining ayrim hududlarida ham vaziyat shunga o'xshash. Bunday vaziyatda kriptovalyutalar muhim alternativ bo'lib xizmat qilmoqda.

Kriptovalyuta hamyonini ochish uchun pasport, doimiy yashash manzili yoki kredit tarixi talab qilinmaydi — yagona zarurat internetga ulangan smartfondir. Bu esa moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati cheklangan millionlab odamlar uchun raqamli iqtisodiyotga kirish eshigini ochib bermoqda. Nigeriya bu sohada yorqin misol bo'lib xizmat qiladi: 2025-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat aholisining 11,9 foizi — taxminan 25,9 million kishi — stabilkoinlardan muntazam foydalanadi va bu ko'rsatkich Nigeriyani dunyo bo'yicha stabilkoin foydalanish darajasi bo'yicha birinchi o'ringa qo'yimoqda. Subsahara Afrika mintaqasi umumiy holda dunyodagi stabilkoinlarni qabul qilish darajasi bo'yicha yetakchi — bu yerda aholining 9,3 foizi raqamli dollarlardan foydalanadi.

3.2. Transchegaraviy o'tkazmalarining arzonlashuvi

Rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida muhojirlar tomonidan yuborilgan o'tkazmalar — remitanslar — muhim o'rin tutadi. Jahon banki hisob-kitobiga ko'ra, 2024-yilda global remitanslar oqimi taxminan 905 milliard dollarni tashkil etdi. Guatemala kabi mamlakatlar uchun remitanslar yalpi ichki mahsulotning deyarli 20 foizini tashkil qiladi. Markaziy Osiyo davlatlari, Filippin, Hindiston, Meksika va Markaziy Amerika davlatlari uchun ham ushbu daromad manbai YIMning sezilarli qismini tashkil etadi.

An'anaviy o'tkazma tizimlari — Western Union, MoneyGram va shunga o'xshashlar — orqali pul yuborish narxi o'rtacha 6 dan 7 foizgacha tashkil etib, eng kambag'al qatlamlar uchun og'ir yuk bo'lmoqda. Misol uchun, Markaziy Amerika davlatlariga pul yuborayotgan ishchining har 100 dollarining 6–7 dollari yo'lda "yo'qoladi". Stabilkoinlar bu vaziyatni tubdan o'zgartirdi. Blokcheyn orqali yuborilgan o'tkazma ko'pincha bir necha daqiqada va 1 foizdan kam komissiya bilan yetib boradi.

Meksika misoli ushbu o'zgarishlarning miqyosini yaqqol ko'rsatadi: 2023-yilda mamlakatga 63,3 milliard dollar miqdorida stabilkoin remitanlari kirib keldi, bu ko'rsatkich rasmiy kanallar orqali olingan jami remitanlarga deyarli teng bo'ldi. Aynan shu xususiyat El-Salvador hukumatining 2021-yilda Bitkoinni qonuniy to'lov vositasi sifatida qabul qilishidagi asosiy motivlardan biri bo'lgan edi. Tether kompaniyasining "SQRIL" loyihasi orqali QR-to'lovlarni Filippin, Vetnam va Indoneziyaga kengaytirishi ushbu yo'nalishning yanada chuqurlashishidan dalolat beradi.

3.3. Inflyatsiyaga qarshi himoya vositasi

Rivojlanayotgan davlatlarning ko'p qismi yuqori inflyatsiya va milliy valyutaning qadrsizlanishidan aziyat chekmoqda. Argentina, Turkiya, Venesuela va Nigeriya kabi mamlakatlarda yillik inflyatsiya darajasi o'nlab, ba'zan yuzlab foizgacha yetadi. Bunday sharoitda fuqarolar o'z jamg'armalarini saqlash uchun muqobil aktivlarni izlashga majbur bo'ladi. Tarixiy jihatdan bu rolni AQSh dollari naqd shaklda bajarib kelgan, ammo bugun raqamli dollar — stabilkoin — yanada qulay va xavfsiz alternativ bo'lib chiqdi.

Kriptoalyutalar, xususan AQSh dollariga bog'langan stabilkoinlar ushbu kontekstda "raqamli dollarlashtirish" rolini bajarmoqda. Argentinada, Turkiyada va Venesuelada fuqarolar bank cheklovlari va valyuta kontrolini chetlab o'tib, o'z mablag'larini barqaror raqamli aktivlarga aylantirmoqda. 2026-yil boshidagi ma'lumotlarga ko'ra, Turkiya aholisining taxminan 25,6 foizi kriptoalyutaga egadir — bu dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biridir. Bu raqam Turkiya lirasining doimiy qadrsizlanishi sharoitida fuqarolar o'z mablag'larini saqlab qolish uchun aktiv ravishda alternativlar izlayotganidan dalolat beradi.

TRM Labs tahliliga ko'ra, 2025-yilda stabilkoinlar global kripto-tranzaksiyalar hajmining 30 foizini tashkil etdi, fiat-tayanchli stabilkoinlarning 90 foizdan ortig'i esa aynan AQSh dollariga bog'langan. Bu raqamlar raqamli dollarlashtirish jarayonining haqiqiy miqyosini ko'rsatadi. Stabilkoinlardan foydalanishning umumiy hajmida 67 foiz DeFi va savdoga, 15 foiz remitanlarga, 10 foiz inflyatsiyaga qarshi himoyaga va 5 foiz savdogar to'lovlariga to'g'ri keladi.

3.4. Texnologik leapfrogging effekti

Iqtisodiy adabiyotda "leapfrogging" — sakrash effekti — deb ataluvchi hodisa rivojlanayotgan davlatlarning bevosita zamonaviy texnologiyalarga o'tib, oraliq bosqichlarni o'tkazib yuborishini anglatadi. Ko'pgina Afrika davlatlarining stantsionar telefon tarmog'ini chetlab o'tib, bevosita mobil aloqaga o'tgani bunga klassik misoldir. Kriptoalyutalar va blokcheyn texnologiyalari xuddi shunday imkoniyat yaratmoqda: zaif bank infratuzilmasi mavjud davlatlar bevosita raqamli moliyaviy ekotizimga o'tishi mumkin. Bu jarayonda mamlakat boy mamlakatlarning yuz yillar davomida shakllantirgan og'ir bank infratuzilmasini takrorlashga vaqt va resurs sarflashning hojati yo'q — u to'g'ridan-to'g'ri eng zamonaviy modelni qabul qila oladi.

4. Xavflar: kriptovalyutalarning salbiy iqtisodiy oqibatlarini

4.1. Narx volatilligi va kichik investorlarning yo'qotishlari

Kriptovalyutalarning eng asosiy xavfi — ularning haddan tashqari yuqori narx tebranishlaridir. Bitkoin narxi tarix davomida bir necha oy ichida 50–80 foizga pasayish hollarini ko'rgan. 2022-yilgi "kripto qish" davrida ko'pgina yirik kripto-aktivlar o'z qiymatining yarmidan ko'pini yo'qotdi, Terra/LUNA kabi loyihalar esa amalda nolga aylandi. Rivojlanayotgan davlatlar aholisi, ko'pchiligi past moliyaviy savodxonlikka ega bo'lib, qisqa muddatli boyish umidida sezilarli mablag'larini xavfli aktivlarga joylashtirmoqda. Volatillik tufayli yuzaga keladigan yo'qotishlar oilaviy byudjetlarni vayron qilishi mumkin.

Xalqaro Valyuta Fondi o'zining rasmiy hujjatlarida bir necha bor ta'kidlaganidek, kriptovalyutani qonuniy to'lov vositasi sifatida qabul qilish moliyaviy va bozor yaxlitligi, moliyaviy barqarorlik va iste'molchilarni himoya qilish nuqtai nazaridan jiddiy xavf tug'diradi. Eng achchiq misol — Argentinada 2025-yilda Prezident Xavyer Mileyning targ'iboti ortidan e'lon qilingan \$Libra tokeni bo'ldi. Token chiqarilgandan bir necha soat o'tib uning yaratuvchilari aktivlarini sotib chiqib ketishdi (klassik "rug pull" sxemasi) va bunda kichik investorlar taxminan 250 million dollar yo'qotdi.

4.2. Monetar suverenitetning yo'qolishi

Davlatning iqtisodiy suverenitetining muhim qismini monetar siyosat — pul massasini, foiz stavkalarini va valyuta kursini boshqarish qobiliyati tashkil etadi. Aholining katta qismi milliy valyutadan voz kechib, kriptovalyuta yoki chet el valyutasiga bog'langan stabilkoinlarga o'tgan taqdirda, markaziy bank o'zining ushbu vositalarini samarali qo'llay olmay qoladi. Bu hodisa "kripto-dollarlashtirish" deb ataladi va amalda davlat iqtisodiy mustaqilligining yemirilishiga olib keladi.

Inqirozli vaziyatlarda hukumat aholini qo'llab-quvvatlash, foiz stavkasini pasaytirish yoki valyuta kursini boshqarish kabi an'anaviy vositalardan mahrum bo'ladi. Bundan tashqari, agar fuqarolar milliy valyutaga bo'lgan ishonchini yo'qotsa va ommaviy ravishda stabilkoinlarga o'tsa, bu hodisa o'z-o'zini quvvatlaydigan inqirozga aylanishi mumkin: valyutaning qadrsizlanishi → stabilkoinlarga ko'chish → milliy valyuta talabining yanada pasayishi → kursning yanada pasayishi. Bunday "raqamli bank yugurishi" an'anaviy bank inqirozlaridan ko'ra ham tezroq rivojlanadi, chunki kriptovalyutaga o'tish chegara va bank ish vaqti bilan cheklanmaydi.

4.3. Kapital chiqib ketishi va soliqdan bo'yin tovlash

Kriptovalyutalar tabiati bo'yicha chegara bilmaydi va davlat kontrolini chetlab o'tish imkonini beradi. Bu rivojlanayotgan davlatlardan kapitalning nazoratsiz chiqib ketishiga zamin yaratadi. Boy fuqarolar va korporatsiyalar o'z mablag'larini chet ellardagi kripto-hamyonlarga bir necha daqiqada ko'chirishi mumkin, bu esa milliy investitsiyalar bazasini zaiflashtiradi va valyuta zaxiralarini kamaytiradi.

Bundan tashqari, kriptovalyuta tranzaksiyalarining nisbiy anonim xususiyati soliqlardan bo'yin tovlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Rivojlanayotgan davlatlarda allaqachon zaif bo'lgan soliq tizimlari yanada bo'shshishi xavfi mavjud. Soliq idoralari texnik salohiyati cheklangan bo'lib, blokcheyn-tahlil vositalariga ega bo'lgan boy davlatlardan farqli ravishda, kripto-tranzaksiyalarni samarali kuzatib bo'lmaydi. Natijada, mamlakat allaqachon kambag'al budjeti yana qisqaradi va davlat sektori xizmatlarini moliyalashtirish qiyinlashadi.

4.4. Jinoiy faoliyat va kiber-firibgarlik

Kriptovalyutalarning anonimligi va xalqaro xarakteri ularni jinoiy guruhlar uchun jozibador qilib qo'ydi. Pul yuvish, terrorizmni moliyalashtirish, ransomware hujumlari va gilyohvand moddalar savdosi tobora ko'proq kripto-tranzaksiyalar orqali amalga oshirilmoqda. TRM Labs hisobotiga ko'ra, 2025-yilning birinchi choragida stabilkoin tranzaksiyalari noqonuniy faoliyatning 60 foizini tashkil etdi, garchi stabilkoinlarning umumiy iqtisodiy faolligining 99 foizi qonuniy bo'lsa-da. Rivojlanayotgan davlatlarning huquqni muhofaza qilish organlari ko'pincha bunday murakkab raqamli jinoyatlarga qarshi kurashish uchun zarur texnik salohiyatga ega emas.

Iste'molchilarni himoya qilish nuqtai nazaridan ham vaziyat tashvishli. Bir qator firibgarlik sxemalari — "rug pull" deb ataluvchi yangi tokenlarni keskin tashlash, Ponzi sxemalari va soxta kripto-birjalar — millionlab odamlarning yo'qotishlariga sabab bo'lmoqda. Past moliyaviy savodxonlik darajasi rivojlanayotgan davlatlar aholisini ayniqsa nishonga olmoqda: "tezda boyish" va "yaqin do'stim aytdi" tipidagi sxemalar Janubi-Sharqiy Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlarida juda keng tarqalgan.

5. Real keyslar: alohida davlatlar tajribasining qiyosiy tahlili

5.1. El-Salvador: jasur tajriba va uning achchiq saboqlari

2021-yil sentabrda El-Salvador dunyo tarixida birinchi davlat sifatida Bitkoinni qonuniy to'lov vositasi sifatida qabul qildi. Prezident Nayib Bukele bu qadamni moliyaviy inklyuziyani oshirish, remitanlarni arzonlashtirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositasi sifatida tushuntirgan edi. Davlat "Chivo" nomli rasmiy hamyon ilovasini ishga tushirdi, har bir fuqaroga 30 dollarlik bonus berdi va davlat zaxiralariga Bitkoin sotib olishni davom ettirdi.

Biroq, tajriba kutilgan natijalarni bermadi. 2024-yilga kelib, Salvadorliklarning atigi 8 foizi Bitkoinidan to'lov vositasi sifatida foydalandi. "Chivo" hamyoni shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va firibgarlik bilan bog'liq janjallarga aralashib qoldi. Davlatning xorijiy valyuta zaxiralarining taxminan 15 foizi — 550 million dollar atrofida — Bitkoinida saqlanishi mamlakat moliyaviy ahvolini volatillikka qaram qilib qo'ydi. Bitkoin narxi pasaygan har bir paytda davlat zaxiralari avtomatik tarzda qisqarib bordi.

2024-yil oxiri va 2025-yil boshlarida XVF bilan o'tkazilgan muzokaralar natijasida El-Salvador 1,4 milliard dollarlik kredit oldi, ammo evaziga kripto-siyosatini sezilarli darajada qaytarishga majbur bo'ldi: Bitkoinni majburiy qabul qilish bekor qilindi, davlatning kripto-aktivlarga ta'siri cheklandi va "Chivo" hamyoni asta-sekin yopila boshladi. XVFning 2025-yilgi rasmiy hisobotida ta'kidlanishicha, El-Salvadorida monetar va moliyaviy barqarorlik xavflari, asosan, Bitkoinning chegaralangan amaliy muomalasi tufayli jilovlanib turibdi — boshqacha aytganda, tajriba muvaffaqiyatsiz tugagani uchun mamlakat xavflardan qutuldi, demak xavflar real bo'lgan.

El-Salvador tajribasidan chiqarilishi mumkin bo'lgan asosiy saboqlar: birinchidan, texnologik innovatsiya o'z-o'zidan iqtisodiy muvaffaqiyatni kafolatlamaydi — buning uchun aholining tayyorgarligi, infratuzilma va moliyaviy savodxonlik talab etiladi. Ikkinchidan, makroiqtisodiy barqarorlik volatil aktivlarga qarshi ehtiyotkor yondashuvni taqozo etadi. Uchinchidan, xalqaro moliyaviy institutlarning pozitsiyasini hisobga olmaslik mamlakatni jiddiy moliyaviy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

5.2. Hindiston: tartibga solish va innovatsiya muvozanati

Hindiston Chainalysis indeksiga ko'ra 2025-yilda dunyoda kriptovalyutalarni qabul qilish bo'yicha yetakchi davlat hisoblanadi. Hukumatning yondashuvi ehtiyotkor, ammo innovatsiyaga ochiq: kripto-daromadlarga 30 foiz soliq va tranzaksiyalarga 1 foiz manbada ushlab qoluvchi soliq (TDS) joriy etilgan, ammo to'liq taqiq qo'llanilmagan. Buning natijasida mamlakatda yirik kripto-birja platformalari, blokcheyn-startaplar va texnologik ish o'rinlari rivojlanib bormoqda. Bundan tashqari, Hindiston o'z markaziy bank raqamli valyutasi — raqamli rupiyani ishga tushirdi va bu xususiy kriptovalyutalarga davlat alternativasi sifatida pozitsiyalanmoqda. Hindiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, tartibga solishning aniq ramkalari kriptovalyuta foydalarini saqlab qolib, bir vaqtning o'zida xavflarni minimallashtirish imkonini beradi.

5.3. Nigeriya: "quyi tarmoqdan" qabul qilish va davlat reaksiyasi

Nigeriya Afrika qit'asining eng yirik kripto-bozoridir. Yosh aholining yuqori ulushi (mamlakat aholisining yarmidan ko'pi 25 yoshdan yosh), valyutaning (naira) doimiy qadrsizlanishi va remitanlar oqimi mamlakatda kriptovalyutalarning ommalashishiga sabab bo'ldi. 2021-yilda Markaziy Bank kripto-tranzaksiyalarni bank tizimi orqali amalga oshirishni cheklashga urinib ko'rdi, ammo bu chora amalda P2P (shaxsdan-shaxsga) bozorning yanada o'sishiga olib keldi — foydalanuvchilar shunchaki to'g'ridan-to'g'ri bir-biri bilan savdolashishni boshladilar. 2024-yildan boshlab hukumat o'z pozitsiyasini o'zgartirdi va rasmiy litsenziyalash tartibini joriy etdi. Nigeriya keysi muhim umumiy saboq beradi: kriptovalyutalarni butunlay

taqiqlashga urinishlar samarasizdir; bozorni "yer ostiga" haydash o'rniga, uni tartibga solish va shaffof qilish ancha foydaliroq strategiyadir.

6. Qiyosiy tahlil va siyosiy tavsiyalar

Yuqorida keltirilgan dalillar shuni ko'rsatadiki, kriptovalyutalarning rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga ta'siri bir tomonlama emas. Bir xil texnologiya bir mamlakatda moliyaviy inklyuziyani oshirish vositasiga, boshqa mamlakatda esa makroiqtisodiy beqarorlik manbaiga aylanishi mumkin. Hal qiluvchi farq — tartibga solish siyosatining sifati, institutsional baza va xalq orasidagi moliyaviy savodxonlik darajasidir. El-Salvadorning bir qadar muvaffaqiyatsiz tajribasi va Hindistonning muvozanatli yondashuvi orasidagi farq aynan shu omillarda.

Empirik ma'lumotlar va keys-stadi tahlili asosida quyidagi siyosiy tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

1. Aniq va shaffof tartibga solish ramkalarini joriy etish. Kriptovalyutalarni butunlay taqiqlash samarasizdir — bozor underground rejimga o'tadi, davlat esa soliq daromadi va nazorat imkoniyatini yo'qotadi. Buning o'rniga aniq litsenziyalash, KYC/AML talablari va iste'molchilarni himoya qilish standartlari joriy etilishi kerak.
2. Davlatning kripto-aktivlarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sirini cheklash. El-Salvador tajribasi shuni ko'rsatadiki, valyuta zaxiralarini volatil aktivlarda saqlash katta xavf manbaidir. Hukumat tartib o'rnatishi kerak, lekin o'zi treyder rolini o'ynamasligi lozim.
3. Moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha milliy dasturlar joriy qilish. Aholining kripto-aktivlar tabiatini, ularning xavflari va imkoniyatlarini tushunishi firibgarlikning oldini olishning eng samarali usuli hisoblanadi. Maktablar, universitetlar va ommaviy axborot vositalari orqali maxsus dasturlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.
4. Stabilkoinlarni alohida tartibga solish. Stabilkoinlar amalda "raqamli dollarlashtirish"ga olib kelishi mumkin, shuning uchun ularga nisbatan alohida siyosat ishlab chiqilishi lozim. Bu siyosat zaxiralar shaffofligi, audit talablari va emitentlar uchun moliyaviy javobgarlik standartlarini o'z ichiga olishi kerak.
5. Markaziy bank raqamli valyutalarini (CBDC) rivojlantirish. Davlat raqamli valyutasi xususiy kriptovalyutalarning ko'pgina afzalliklarini (tezlik, arzonlik, raqamli mavjudlik) taqdim etishi va shu bilan birga monetar suverenitetni saqlab qolishi mumkin. Hindiston, Xitoy va Braziliya bu yo'nalishda muvaffaqiyatli ishlamoqda.
6. Xalqaro hamkorlikni mustahkamlash. Kriptovalyutalarni samarali nazorat qilish faqat xalqaro koordinatsiya orqali mumkin — XVF, Moliyaviy Barqarorlik Kengashi va FATF standartlariga rioya qilish maqsadga muvofiqdir. Yagona

davlat bu masalani mustaqil hal qila olmaydi, chunki blokcheyn chegara bilmaydi.

7. Xorijiy investitsiyalar va innovatsiyalar uchun ochiq, lekin xavfsiz muhit yaratish. Aniq qoidalar va ehtimollik xavflarini minimallashtirgan holda, kriptostartaplar va blokcheyn-kompaniyalarni jalb qilish texnologik ish o'rinlari va iqtisodiy diversifikatsiya uchun katta imkoniyat yaratadi.

7. Xulosa

Kriptoalyutalar rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyoti uchun ham xavf, ham imkoniyatdir — ammo bu ikki holatdan qaysi biri ustun bo'lishi texnologiyaning o'zida emas, balki mamlakat institutlari va siyosatchilarining qanday qarorlar qabul qilishida hal etiladi. Bu xulosa empirik dalillar bilan asoslangan: bir xil texnologiya Hindistonda iqtisodiy o'sish va innovatsiya manbaiga, El-Salvadorida esa xalqaro moliyaviy izolyatsiya va majburiy chekinish sababiga aylandi.

Moliyaviy inklyuziyaning kengayishi, remitanlarning arzonlashishi, inflyatsiyadan himoyalanih imkoniyatlari va texnologik leapfrogging effekti shubhasiz kriptoalyutalarni jozibador qiladi. Tether kompaniyasining 500 millionga yetgan foydalanuvchilar bazasining katta qismi aynan rivojlanayotgan davlatlarda joylashganligi — bu raqamli aktivlar real ehtiyojni qondirayotganligidan dalolat beradi. Shu bilan birga, narx volatilligi, monetar suverenitetning yo'qolishi, kapital chiqib ketishi, jinoiy faoliyat va energetik bosim xavflari ham jiddiy va e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

Mualliflik xulosasi shundan iboratki, eng samarali strategiya — bu "o'rta yo'l" yondashuvi: kriptoalyutalarni butunlay taqiqlamasdan, ammo nazoratsiz qoldirmasdan, aniq tartibga solish ramkalari orqali bozorga shaffoflik va xavfsizlik berish. Bunga moliyaviy savodxonlikni oshirish, iste'molchilarni himoya qilish mexanizmlari va xalqaro hamkorlik qo'shilganda, raqamli moliyaning yangi davri rivojlanayotgan davlatlar uchun chinakam imkoniyatga aylanishi mumkin. Aks holda, u yangi avlod iqtisodiy inqirozlarining manbai bo'lib qolishi xavfi haqiqiy.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chainalysis. (2025). The 2025 Geography of Cryptocurrency Report: Global Crypto Adoption Index. New York: Chainalysis Inc.
2. International Monetary Fund. (2022). El Salvador: 2021 Article IV Consultation — IMF Country Report No. 22/20. Washington, D.C.: IMF.
3. International Monetary Fund. (2025). El Salvador: 2025 Article IV Consultation — IMF Country Report No. 25/58. Washington, D.C.: IMF.
4. IMF and Financial Stability Board. (2023). Policies for Crypto Assets: Synthesis Paper. Washington, D.C.: IMF/FSB.
5. World Bank. (2024). Migration and Development Brief: Remittance Flows. Washington, D.C.: World Bank Group.

6. TRM Labs. (2025). Country Crypto Adoption Index 2025 and Stablecoin Usage Report. TRM Labs Research.
7. Council on Foreign Relations. (2025). "The IMF Is Bailing Out El Salvador. It Shouldn't Be So Lenient on Cryptocurrency." CFR Articles, May 2025.
8. Messari. (2025). State of Stablecoins 2025: Market Cap, Volume, and Adoption Trends.
9. Coinlaw. (2026). Cryptocurrency Adoption by Country Statistics 2025–2026.
10. Yellow.com Research. (2025). USDT, USDC, and Beyond: Stablecoin Adoption and Regulation Across the Globe in 2025.
11. PCMI. (2026). Stablecoins and Remittances: Global Payments Impact. Payments and Commerce Market Intelligence Report.